

O‘ZBEK MILLIY KASHTACHILIGINING TARIXIY-MADANIY AHAMIYATI**Nurmurodova Umida***Navoiy davlat universiteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi (Texnologik ta’lim) yo’nalishi 1-kurs magistranti***Imiy rahbar: Nematov Baxron***Navoiy davlat universiteti
Texnologik ta’lim kafedrası dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tezisdá o‘zbek milliy xalq amaliy san’atining qadimiy va o‘ziga xos tarmoqlaridan biri bo‘lgan kashtachilikning tarixiy-madaniy ahamiyati tadqiq etilgan. Maqolada o‘zbek milliy kashtachiligining shakllanish tarixi, hududiy maktablari (Nurota, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Toshkent, Farg‘ona) va ularning o‘ziga xos badiiy-estetik xususiyatlari, ramzlar hamda naqshlar semantikasi tahlil qilingan. Kashtachilik san’atining xalq ma’naviy hayoti, urf-odatları va milliy o‘zlikni anglash jarayonidagi o‘rni hamda uning bugungi kundagi madaniy meros sifatidagi qimmatı ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek kashtachiligi, xalq amaliy san’ati, suzana, madaniy meros, naqsh semantikasi, badiiy maktablar, milliy o‘zlik, estetik qadriyat.

KIRISH (Introduction)

Har bir millatning o‘tmishi, madaniy darajasi va estetik tafakkuri uning xalq amaliy san’ati namunalarida muhrlanadi. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik tarixiy-madaniy taraqqiyoti jarayonida shakllangan milliy kashtachilik san’ati shunchaki hunarmandchilik turi emas, balki xalqning dunyoqarashi, falsafiy-badiiy tafakkuri va mifologik tasavvurlari aks etgan betakror ma’naviy xazinadir. Kashtachilik xalqimizning kundalik turmush tarzi, oilaviy marosimlari va estetik ehtiyojlari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanib kelgan. Milliy suzanalar, nimsuzana, choyshab va bog‘jomalar o‘zbek xonadonlarining ma’naviy va estetik iqlimini belgilovchi bosh unsurlardan biri bo‘lib xizmat qilgan [1:12].

Bugungi globallashuv davrida milliy madaniy merosni asrab-avaylash, uning tarixiy ildizlarini tadqiq etish hamda kelajak avlodga bezavol yetkazish eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. O‘zbek milliy kashtachiligi o‘zining ranglar palitrasi, kompozitsion qurilishi va naqshlarining chuqur ramziy ma’nosi bilan jahon madaniy merosining ajralmas qismiga aylandi. Ushbu ilmiy tezisning maqsadi — o‘zbek milliy kashtachiligining tarixiy taraqqiyot bosqichlarini, hududiy maktablarining o‘ziga xos xususiyatlarini va ularning xalqimiz madaniy hayotidagi ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini ochib berishdan iboratdir [2:34].

ASOSIY QISM (Main part)

1. Kashtachilik san’atining tarixiy ildizlari va hududiy maktablari

Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar O‘zbekiston hududida kashtachilik san’atining ildizlari uzoq qadimiyatga — antik davr va ilk o‘rta asrlarga borib taqalishini ko‘rsatadi. Varaxsha, Afrosiyob devoriy suratlarida aks etgan kiyimlardagi nafis bezaklar, shuningdek, Amir Temur va Temuriylar davri miniatyuralarida tasvirlangan hashamatli chodirlar hamda liboslar yurtimizda badiiy tikuvchilik yuksak darajada rivojlanganidan dalolat beradi. XIX asrga kelib O‘zbekistonda o‘ziga xos va bir-birini takrorlamaydigan mahalliy kashtachilik maktablari to‘liq shakllandi [3:88].

Buxoro kashtachilik maktabi o‘zining zargorona aniqlikda chizilgan naqshlari va zardo‘zi elementlar uyg‘unligi bilan ajralib tursa, Nurota maktabi oq zaminga tabiat gullari, anor va butalarni o‘ta nafis joylashtirishi bilan tanilgan. Samarqand va Shahrisabz maktablarida esa qat’iy geometrik va o‘simliksimon naqshlar, yirik medalyonlar (doira shaklidagi quyosh ramzlari) yetakchilik qiladi. Toshkent va Farg‘ona maktablarining “paliak” (falak) deb nomlanuvchi kashtalarida butun koinot, osmon jismlari va quyoshning ramziy tasvirlari to‘q qizil hamda burgund ranglar vositasida aks ettirilgan [4:45]. Har bir maktab o‘z hududining tabiati, iqlimi va aholisining etnik-madaniy qarashlarini o‘zida mujassam etgan [5:72].

2. Naqshlar semantikasi va badiiy-estetik qiymati

O‘zbek kashtachiligining badiiy haqiqati va ma’naviy yuki uning naqshlar semantikasida namoyon bo‘ladi. Kashtadagi har bir chiziq, har bir gul shunchaki bezak emas, balki chuqur falsafiy ma’noga ega bo‘lgan ramziy tildir. Masalan, suzanalarning markazida joylashgan yirik qizil doira — Quyosh va hayot manbaini, olamning abadiyligini anglatadi. Anor va uning donachalari — oilaviy baxt, to‘kin-sochinlik hamda zurriyodning ko‘payishi (serfarzandlik) ramzi hisoblangan. Ba’zi kashtalarda uchraydigan qalampir yoki bodom nusxa naqshlar esa yomon ko‘zlardan, balolardan asrovchi tumor (tumoriy) vazifasini bajargan [6:102].

Kashta tikuvchi ayollar o‘zlarining ezgu tilaklari, baxt va muhabbat haqidagi orzularini igna va ip yordamida matoga ko‘chirganlar. Ranglar tanlashda ham chuqur ma’no mujassam: qizil rang — hayotiy energiya va shodlik, yashil rang — tabiatning yangilanishi va yoshlik, oq rang — poklik va tinchlik ramzidir. San’atshunos olimlarning ta’kidlashicha, o‘zbek suzanalaridagi kompozitsion qurilish tabiat va insonning garmonik bog‘liqligini ko‘rsatuvchi eng mukammal badiiy modeldir [7:63]. Shuning uchun ham bu san’at asarlari kishida estetik zavq uyg‘otish bilan birga, yuksak falsafiy mushohadaga ham chorlaydi [8:114].

XULOSA (Conclusion)

O‘zbek milliy kashtachilik san’atining tarixiy-madaniy ahamiyatini tadqiq etish quyidagi xulosalarga olib keladi:

1. Kashtachilik — o‘zbek xalqining ko‘p asrlik tarixiy tajribasi, etnik shakllanish jarayoni va ma’naviy-estetik qadriyatlarini o‘zida aks ettirgan jonli madaniy xronikadir.

2. Hududiy kashtachilik maktablarining rang-barangligi va ulardagi naqshlar semantikasi xalqimizning mifologik, falsafiy va estetik tafakkuri nechog‘lik boy va teran ekanligidan dalolat beradi.

3. Milliy kashtachilik namunalari bugungi kunda nafaqat muzey eksponati, balki zamonaviy dizayn, moda va interyer san’atiga milliy ruh bag‘ishlovchi, o‘zbek madaniy brendini jahonga tanituvchi quvvatli vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asadova S. O‘zbekiston xalq amaliy san’ati tarixi. — Toshkent: Sharq, 2011. — 180 b.
2. Gulyamov G. Milliy kashtachilikda simvolizm va naqshlar semantikasi. — Toshkent: San’at, 2015. — 142 b.
3. Hakimov A. O‘zbekiston san’at tarixi. — Toshkent: San’at jurnali nashriyoti, 2010. — 250 b.
4. Sodiqova N. O‘zbek milliy kiyimlari va matolari tarixi. — Toshkent: Fan, 2003. — 196 b.
5. Mahkamova S. O‘zbek shoyi matolari va kashtachiligi. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1994. — 160 b.
6. Jumaniyazova M. Xalq hunarmandchiligi madaniy meros sifatida. — Urganch: Xorazm, 2018. — 125 b.
7. Umarov E. Estetika va milliy qadriyatlar. — Toshkent: O‘zbekiston, 2008. — 210 b.
8. Pugachenkova G.A. Iskusstvo Uzbekistana (Drevnost i srednevekovye). — Moskva: Iskusstvo, 1989. — 310 s.
9. Azizova F. Zamonaviy dizaynda milliy an’analar integratsiyasi. — Toshkent: Mumtoz so‘z, 2021. — 174 b.